Džemal Bedevi

ODNOSI IZMEĐU MUSLIMANA I NEMUSLIMANA

RAZMIŠLJANJA O NEKIM KUR'ANSKIM TEKSTOVIMA

Centar za dijalog - Vesatijja
Sarajevo
www.cdv.ba

Izdavački centar Rijaseta
Islamske zajednice u BiH
www.elkalem.ba

Naslov izvornika:

Jamal Badawi, *Muslim/Non-Muslim Relations: Reflections on Some Qur'anic Texts*
Islamic Information Foundation, Canada, 2013.

S engleskog preveo: Mirnes Kovač

Za izdavače: Senad Ćeman
Selim Jarkoč

Urednik: Senad Ćeman
Lektor: Hurija Imamović
Korektor: Senad Ćeman
Tehnički urednik: Aida Mujezin-Čolo
Dizajn korice: Tarik Jesenković

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-23-67

BADAWI, Jamal
Odnosi između muslimana i nemuslimana : razmišljanja o nekim Kur'anskim tekstovima / Džemal Bedevi ; [s engleskog preveo Mirnes Kovač]. - Sarajevo : El-Kalem : Centar za dijalog - Vesatijja, 2013. - 49 str. ; 21 cm

Prijevod djela: Muslim/nonmuslim relations. - Bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-23-361-6 (El-Kalem)
I. Bedevi, Džemal vidi Badawi, Jamal
COBISS.BH-ID 20858630

Džemal Bedevi

ODNOSI IZMEĐU MUSLIMANA I NEMUSLIMANA

RAZMIŠLJANJA O NEKIM KUR'ANSKIM TEKSTOVIMA

S engleskog preveo:
Mirnes Kovač

CENTAR ZA DIJALOG – VESATIJJA

Sarajevo, 1435. po H. / 2013. godine

Izdanje ove knjige je realizirano zahvaljujući podršci
Međunarodnog centra za srednji islamski put u Kuvajtu.

SADRŽAJ

NAPOMENA
ZA SPECIJALNO IZDANJE

Sva zahvala pripada Allahu, dž.š., što smo prilikom prve I. LEAD konferencije u Otavi, Kanada, koja se održala 16. marta 2013. godine počašćeni da izdamo ovo specijalno izdanje djela dr. Jamala Badawija pod naslovom *Odnosi muslimana i nemuslimana: Razmatranja nekih kur'anskih tekstova*. Zadovoljstvo mi je zahvaliti autoru u ime organizacionog komiteta I. LEAD konferencije, koja predstavlja upečatljiv zajednički poduhvat deset glavnih džamija uz podršku sedam omladinskih organizacija koje djeluju u sklopu Muslimanske zajednice Otava-Gatineau.

Molimo vas da obratite pažnju na knjigu pod naslovom *Islam: Putovanje u njegovu dubinu*, koja se sastoji od serijala pitanja i odgovora dr. Jamala Badawija. Imao sam čast da s tonskog zapisa skidam njegove nadahnute odgovore tokom sesija komentiranja Kur'ana koje su se održavale u Halifaxu.

Molim Boga da ovaj rad dr. Badawija bude dugotrajno koristan svima onima koji ga pročitaju. Samo je Allah, dž.š., Onaj koji nam omogućuje i pomaže da postignemo stvari kojima je On zadovoljan.

Mohamed Javed,

mart 2013. godine

predsjedavajući Komiteta
I. LEAD konferencije

UVOD

U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog. Sve zahvale pripadaju Allahu, Stvoritelju, Onome koji održava i upravlja univerzumom. Neka su Njegov mir i blagoslovi na Njegovog posljednjeg poslanika Muhammeda, na sve njegove poslanike i vjerovjesnike koji su mu prethodili i na sve one koji slijede njihov ispravni put do Sudnjega dana.

Čovječanstvo danas živi u jednom "globalnom selu", gdje nijedan narod ili nacija ne mogu živjeti u izolaciji ili nezainteresirani prema onome što se događa drugdje. Naš svijet je toliko međuovisan i toliko međusobno povezan da je mirni dijalog postao imperativ. Unatoč općoj eroziji posvećenosti "religiji", ma kako ona bila tumačena ili pogrešno tumačena, ona i dalje igra središnju ulogu u oblikovanju stavova ljudi utječući na njihovo ponašanje. Uprkos ozbiljnim primjerima zloupotrebe različitih religija[1] od strane nekih koji za sebe tvrde da su njihovi sljedbenici kako bi opravdali ili poticali djela nasilja i krvoprolića, u ovim religijama postoje pozitivne i korisne zajedničke teme. Stoga, mirni i otvoreni unutarvjerski i međuvjerski dijalozi mogu biti od pomoći u razjašnjavanju središnjih pitanja koja zabrinjava-

---

[1] Ponekad se tvrdi da je više ljudi ubijeno "u ime Boga" nego u bilo čije drugo ime. Ova tvrdnja treba biti ispravljena i treba glasiti "...ubijeni, lažno, u ime Boga". Mnogi milioni izginuli su u ime nekih sekularnih ideologija ili drugih ovosvjetskih razloga. Problem, po mom mišljenju, je u tome što ljudi nastoje opravdati svoja zla djela religijskim ili bilo kojim drugim sredstvima. Ako je ideologija pogodna, ona je ta koja se zaziva; a ako je to religija (bilo koja), onda je ona ta na koju se poziva.

ju sve. Ovaj rad je skroman doprinos tom dijalogu iz jedne perspektive unutar jedne od glavnih svjetskih religija, koja je vjeroispovijest gotovo jedne petine ljudskog roda, one koja je najneshvaćenija vjera od strane svih drugih vjera, ponekad i od strane svojih vlastitih sljedbenika.

Ovaj rad razmatra prirodu i parametre normativnih odnosa između muslimana i nemuslimana. Zasnovan je uglavnom na pokušaju da se shvati Kur'an u njegovom vlastitom tekstualnom i historijskom kontekstu. Da bi se to uradilo, potrebno je početi s metodologijom i pretpostavkama koje podupiru ovaj rad.

METODOLOGIJA

Osnovna metodologija i pretpostavke ovog rada mogu se sumirati u slijedećem:

1. Kao religijsko vjerovanje, normativni islam nije identičan s djelovanjima i radnjama njegovih "sljedbenika". Poput drugih religija, sljedbenici ili oni koji tvrde da su sljedbenici nesavršena su, pogrješiva ljudska bića. Ponekada se njihova djela, u različitim stepenima, podudaraju s normativnim učenjima njihove vjere. Ali, također ima slučajeva kada su njihova djela ili nezavisna ili čak narušavaju takva normativna učenja. Vanjski promatrači mogu ova uvredljiva djela vidjeti kao dio praktikovanja vjere. Nekada se ova djela čine, lažno, u ime vjere. Ove tvrdnje rezultat su neznanja, "iskrenih" ali pogrešnih interpretacija ili čak namjernih pogrešnih tumačenja, koji imaju namjeru osigurati odobrenje ili potvrdu za takva djela. Takvi su naprimjer pokušaji da se opravda ili objasni ubijanje nevinih civila (koji ne učestvuju u borbi) pozivajući se na izvankontekstualne dokaze iz Kur'ana. Slično tome, postoje oni koji opravdavaju bombaške napade na klinike za abortuse ili ubijanje i izbacivanje s posjeda Palestinaca selektivno se pozivajući na dokaze iz Biblije. Historija različitih religijskih zajednica prepuna je takvih izobličenja, kao što je također prepuna primjera uspješne implementacije normi vlastite vjere. Ljudski uspjesi ili propusti nisu uvijek identični idealnim normama.

2. Da bi se procijenilo slaže li se neki čin ili argument s normativnim učenjima ili ne, moraju postojati neki kriteriji za takve procjene; kako ove norme identificirati? U slučaju islama, nema sporenja o njegovim primarnim izvorima: Kur'an i autentični (ili pouzdani) hadis (ili sunnet). Kur'an je za muslimane Božija objava Njegovom posljednjem poslaniku poslanom ljudskom rodu, Muhammedu, a.s. Obavezni je stub vjere islama prihvatiti Kur'an kao doslovnu Riječ Božiju, koju je Poslaniku izdiktirao melek Džebrail (anđeo Gabriel), melek Objave. Imajući u vidu da je on Objava po značenju kao i po riječima, muslimani Kur'an smatraju najvišim i konačnim autoritetom u stvarima saznavanja o islamu i njegovim stajalištima o raznim problemima i pitanjima. Hadis označava riječi, djela i odobrenja poslanika Muhammeda, a.s., u stvarima koje se tiču učenja vjere i njene primjene. Hadis je sličan Kur'anu budući da predstavlja jedan oblik objave, a time je i primarni izvor islama. Razlikuje se, međutim, po tome što je on objava samo po značenju. Riječi izgovorenog dijela hadisa Poslanikove su, a ne Božije. Nadalje, Kur'an je u potpunosti autentičan; brižljivo sačuvan masovnim pamćenjem od strane ljudi, a uz to je sačuvan u pisanoj formi. S druge strane, hadis se razlikuje u pogledu njegove autentičnosti (ispravnosti). Kao takav, hadis se mora razumijevati u svjetlu Kur'ana i tumačiti na način koji ne proturječi bilo kojem ustanovljenom kur'anskom principu. S druge strane, hadis također služi kao tumač, objašnjenje i obrazloženje Kur'ana. Ovo znači da tekst Kur'ana i relevantni autentični hadis o određenoj temi moraju biti izučavani na jedan integrativan način.

U sekundarne izvore islama spadaju dva općenito prihvaćena izvora kao i oni o kojima postoje debate. Opće-

nito prihvaćeni izvori su konsenzus učenjaka po određenom pitanju (*idžma'a*) i zaključivanje analogijom (*qiyas*). Sekundarni izvori nemaju karakter objavljenog (nisu otkroviteljski) iaoko su bazirani na tumačenjima objavljenih izvora. Iako su *idžma'* i *qiyas* općenito više prihvaćeni, sami su ovisni o primarnim izvorima u pogledu njihovog autoriteta i zaključaka. Tumačenja podrazumijevaju ljudsku procjenu. Ona se mogu razlikovati, a također su i pogrješiva. Ovo implicira da se neki pouzdan argument zasnovan na Kur'anu i Hadisu ne može odbaciti na osnovu toga što semišljenje nekog učenjaka razlikuje od njega ili da je nespojivo s njim. Greške u razumijevanju i tumačenjima moguće su i dešavaju se. Međutim, greške se ne mogu pripisivati Allahu i Njegovoj Objavi. Treba napomenuti, dakako, da neka tradicionalna mišljenja učenjaka (*idžtihad*) mogu biti odbačena, ne zbog metodološke greške, već zbog činjenice da su takva mišljenja dijelom oblikovana posebnim okolnostima i historijskom ambijentom njihovog vremena. Takve okolnosti mogu se značajno razlikovati od onih u današnjem svijetu. U svakom slučaju, mišljenja treba prosuđivati i ocjenjivati prema primarnim izvorima, a ne obrnuto. Može biti korisno napomenuti da ne postoji jedinstvena osoba ili autoritet u islamu čije se tumačenje bilo kojeg spornog pitanja smatra ili prihvata kao jedino validno, a kamoli da se vrednuje na jednakom nivou s tekstom Kur'ana i Hadisa.

- Razumijevanje da je Kur'an sačuvan u originalnom jeziku na kojemu je objavljen (arapskom). U procesu prevođenja na druge jezike nijanse originalnog jezika mogu se izgubiti ili značenje nepotpuno prenijeti. Dešavaju se izravne greške u prijevodu. Stoga je temeljito poznavanje arapskog jezika oba-

veza za svako naučno tumačenje. Treba napomenuti da određeni termini koji se koriste u Kur'anu nose različita značenja, u zavisnosti od konteksta. Naprimjer, izraz Ehlu-l-Kitab ili "Ljudi Knjige" nekada se koristi da označi židove, a nekada kršćane, a u nekim drugim prilikama oboje. Isto tako, termin en-Nas nekada se koristi da označi cjelokupni ljudski rod (npr. kada kontekst govori o Allahu kao Stvoritelju ljudskog roda, kao u ajetima 4:1, 49:13 i 114:1-6). U ajetu 3:173, međutim, kada se koristi isti izraz en-Nas, njime se očigledno označava potkategorija ljudskog roda, a ne cjelokupni rod.[2] Isti je slučaj i s izrazima poput židovi ili kršćani. Takvi termini mogu se odnositi samo na neke a ne na sve židove i kršćane.

- Kur'an sebe objašnjava. Budući da Kur'an nije poredan po temama (poput poglavlja u udžbeniku), neophodno je da učenjak bude temeljito upoznat s ostalim pasažima u Kur'anu koji tretiraju istu tematiku ili se izravno vežu za nju. Ako se to ne učini, može se zapasti u selektivnost, koja može iskriviti sveukupnu poruku Kur'ana koja se tiče te tematike. Ustvari, drugi dijelovi ili pasaži u Kur'anu mogu biti izuzetno značajni u određivanju istinskog značenja određenog pasaža.
- Uz vođenje računa o sveobuhvatnom kur'anskom kontekstu, pažnju treba posvetiti i odjeljku u kojemu se određeni ajet nalazi. Jedna od najčešćih oz-

[2] Ovaj ajet govori o jednom historijskom incidentu kada su se neka mekanska plemena pripremala da napadnu muslimansku zajednicu za vrijeme Poslanika, a.s. Ova plemena označavaju se terminom "en-Nas", koji doslovno znači ljudski rod ili čovječanstvo. Međutim, u aktuelnom kontekstu definitivno se odnosi na potkategoriju ljudskog roda, a ne na sve.

biljnih grešaka jeste citirati samo jedan dio ajeta ili jedan ajet u nekom međusobno povezanom dijelu sure na takav način da mu se promijeni značenje.

- Sagledavanje povoda objave (*esbabu-n-nuzul*) određenih ajeta, ukoliko su oni (povodi objave) poznati i autentični, utječe na interpretaciju tog ajeta.
- Ukoliko postoji autentičan hadis koji se bavi istom temom kao i kur'anski ajet, hadis ima prioritet nad pukim mišljenjem ili špekulacijom.
- Treba uvijek imati na umu da su neki kur'anski ajeti objavljeni zbog nekih historijskih izazova s kojima se suočavala nastajuća i opkoljena muslimanska zajednica i da to utječe na njihovo tumačenje. Neki od ovih izazova možda danas ne postoje, a ukoliko postoje, moguće je da su u drugačijoj formi. Neke ajete koji su objavljeni radi takvih situacija ne treba nužno generalizirati. Naprimjer, pozivanje na ajet 9:5 bez ikakvog obraćanja na njegov historijski kontekst može izazvati obmanjujući dojam da Kur'an dopušta ubijanje svih idolopoklonika, a ne samo onih koji su počinili ubistvo ili su se udružili s drugima da ga počine kršeći svoje ranije dogovore. Potpunije objašnjenje ovog ajeta razmatra se kasnije u ovom radu.
- Mali ili poneki (tekstovi) moraju biti tumačeni u svjetlu brojnih ili većih (tekstova). Naprimjer, Kur'an više puta potvrđuje slobodu savjesti i odbacuje prisilu u vjerovanju. Međutim, neki ajeti u Kur'anu dozvoljavaju borbu protiv nemuslimana. Ako bismo ove kasnije ajete razumjeli kao dozvolu borbe protiv drugih zbog njihovog odbijanja islama ili s ciljem njihove prisile ili prinude da prihvate

islam, onda bi to bilo ignoriranje mnogih kur'anskih tekstova koji su nespojivi s takvim tumačenjem. Pitanje je stoga da li je dozvola borbe data zbog njihovog izbora vjere ili zbog njihove agresivnosti i/li ugnjetavanja, s tim da je vjerski izbor sporedni, a ne glavni uzrok borbe.

- Čak i autoritativni i autentični tekstovi primarnih izvora islama mogu imati više od jednog mogućeg značenja (*mutešabih*) i moraju biti interpretirani u svjetlu onog znatno određenijeg teksta (*muhkem*), a ne obratno.[3]

3. Svaka tvrdnja o neshu ili derogaciji (ukinuću ili tačnije potiskivanju) mora biti pažljivo ispitana. Cjelokupni Kur'an je definitivno i jasno autentičan (*qat'i es-subut*). Svaka tvrdnja o neshu mora biti jasna, a ne bazirana na pukom mišljenju ili špekulaciji. Treba napomenuti da su raniji muslimani koristili termin *nesh* da njime označe i *tahsis*, koji označava specifikaciju i ograničavanje određene odredbe, a ne njeno ukinuće ili abrogaciju. Ovo pitanje je od ogromne važnosti, budući da muslimansko naslijeđe obuhvata djela koja su u tvrdnjama o neshu stigla do nerazumnih granica. Premda mali broj učenjaka tvrdi da su stotine ajeta derogirani, velika većina učenjaka odbacuje ove neodržive tvrdnje. Naprimjer, Dželaluddin es-Sujuti ograničio je broj "derogiranih" ajeta na 19. Drugi učenjaci poput Šaha Velijjullaha ed-Dahlavija i Subhi es-Saliha ograničili su to na još manje brojke.[4]

---

[3] Postoje različita značenja *muhkem* i *mutešabih* ajeta. Ovi termini ovdje se koriste da označe konačno naspram vjerovatnog značenja.

[4] Vidi: Al-Saleh, Sobhi, Mabaahith Fi 'Ulum Al-Qur'an, Dar Al-'ilm Lilmalayeen, Beirut, 14th ed., 1982., str. 272-274. Također: Al-Judai', Abdullah Bin Yusuf, Al-Muqaddimaat Al-Asaasiyyah Fi Ulum Al-Qur'an, Mu'assasat Al-Rayyan, Beirut, 2001, str. 215-217.

Činjenica da postoje legitimne nesuglasice oko broja derogiranih ajeta u Kur'anu sama po sebi ukazuje da su neke, ako ne sve, od ovih tvrdnji daleko od konačnih, ako nisu pogrešno zasnovane na jakim dokazima.

Vođeni navedenom metodologijom sada prelazimo na pregled kur'anskih vrijednosti i pravila koja predstavljaju osnove odnosa između muslimana i nemuslimana.

KUR'ANSKI TEMELJI ODNOSA MUSLIMANA I NEMUSLIMANA

Treba na početku napomenuti da sami termin *islam* implicira da je mir osnova i norma odnosa muslimana i nemuslimana. Riječ islam izvodi se iz arapskog korijena (*s-l-m*), čije opće značenje obuhvata koncepte "mir" i "pokornost". Iz duhovne perspektive islam se može definirati kao postizanje mira kroz pokornost Allahu (Bogu), ili stanje mira u pokornosti Allahu. Na mnogo mjesta u Kur'anu i hadisu otkriva se da ovaj koncept mira obuhvata mir s Bogom, unutrašnji mir kao rezultat tog odnosa s Bogom, mir s ljudskim bićima, mir sa životinjskim svijetom, mir s vegetacijom i mir s ekološkim poretkom.[5] Za muslimane je ovaj "opći (generički) islam" srž svih poslaničkih učenja tokom ljudske historije. Ključni teološki i eshatološki kur'anski termini izvedeni su iz istog arapskog korijena (*s-l-m*). Jedno od Božijih imena/svojstava je *Es-Selam*, u značenju "Mir" ili "Izvorište mira". Raj se naziva domom ili obitavalištem mira. Dok budu ulazili u raj, anđeli će pozdravljati vjernike pozdravom "mir neka je s vama", istim pozdravom koji će razmjenjivati stanovnici Dženneta. To je također standardni pozdrav među muslimanima širom svijeta.[6] Mir također

---

5 Brojna su mjesta u Kur'anu i Sunnetu koja govore o ljubaznom postupanju prema životinjama, očuvanju vegetacije i mudroj upotrebi resursa. Jednom prilikom Poslanik Muhammed, a.s., opisao je brdo Uhud kao "brdo koje nas voli i koje mi volimo".

6 Vidi naprimjer, Kur'an: 59:23, 6:127, 13:26, 10:10.

leži u središtu univerzalno prihvaćenih pet glavnih ciljeva (*meqasid*) Šerijata (temelja islamskog zakonodavstva): očuvanja vjere, života, (raz)uma, porodice, časti i imovine. Miroljubivi odnosi među ljudskim bićima obuhvataju različite opsege kao što su porodica, zajednica, društvo i ljudski rod općenito. To obuhvata odnose s braćom vjernicima u islamu i s ljudskim rodom općenito. Međutim, fokus ovog dijela rada je na univerzalnim konceptima i vrijednostima koje podupiru odnose između muslimana i nemuslimana. A u njih spada slijedeće:

1. *Vjerovanje u Jednog Univerzalnog Boga (Allaha, na arapskom):* Islam se temelji na vjerovanju da postoji samo jedan Bog[7] Koji je Univerzalni Stvaralac, Održavatelj i Njegovatelj svega postojećeg. Budući da je jedini stvaralac sveg ljudskog roda, to isključuje bilo koju ideju o mnogostrukim, konkurentnim stvoriteljima, od kojih svaki uređuje svoje stvoreno naspram drugih "bogova" i njihovog stvorenog. Allah je Jedan i nepristrasan prema Svojim stvorenjima. On daje svakome uključujući i one koji odbacuju vjeru u Njega, pa čak i one koji mu prkose. On brine za dobrobit svih i daje im mnogostruke prilike da mu se pokaju i okončaju stanje odrođenosti od kojeg pate oni koji Ga odbacuju ili Ga nisu svjesni. Ovo vjerovanje podrazumijeva da su sva ljudska bića jednaka pred Allahom u smislu njihove ljudskosti, bez obzira na osobita uvjerenja. Samo je Allah konačni sudija u pogledu "teološke ispravnosti" bilo koje osobe. Nijedno ljudsko biće ne smije biti ugnjetavano ili zlostavljano

[7] Termin Allah identičan je izrazu koji koriste arapski kršćani kada spominju Boga. Spominje se u arapskoj Bibliji i neobično je sličan aramejskom izrazu za Boga "Alaaha".

od strane drugih ljudskih bića zbog neke percipirane "teološke neispravnosti".[8]

2. *Jedinstvo i univerzalnost temeljnih učenja svih poslanika:* Ta temeljna ili sržna poruka jeste mir u pokornosti Allahu; doslovce, islam. Prema Kur'anu, musliman mora prihvatiti, poštovati i vjerovati u sve Allahove poslanike, bez razlikovanja. Svi oni predstavljaju jedno bratstvo vjere, koje se vertikalno proteže uključujući mnoge generacije, a horizontalno obuhvata cijeli ljudski rod. U Kur'anu čitamo: *...mi (muslimani) ne izdvajamo nijednog od poslanika Njegovih (tj. Božijih poslanika)* (2:285). Također u Kur'anu čitamo ajet: *Mi objavljujemo tebi (Muhammede) kao što smo objavljivali Nuhu i vjerovjesnicima poslije njega...* (4:163). Nadalje u drugom ajetu stoji: *On (Bog) vam propisuje u vjeri isto ono što je propisao Nuhu i ono što objavljujemo tebi, i ono što smo naredili Ibrahimu i Musau i Isau: "Pravu vjeru ispovijedajte i u tome se ne podvajajte..."* (42:13). Ovi kur'anski tekstovi isključuju ideju suženog ili ograničenog partijaštva (sektaštva) koje može voditi mržnji ili nasilju protiv zajednica koje sebe doživljavaju kao sljedbenike drugih poslanika.[9]
3. *Univerzalno ljudsko dostojanstvo:* Kur'an nudi mnogostrane razloge zbog kojih svako ljudsko biće mora biti poštovano i zbog kojih mu se mora osigurati dostojan-

[8] Kur'an, dočim, kritizira pogrešna vjerovanja (kao što je obožavanje idola ili ljudi) kao što kritizira i loše postupke bez obzira na religijsku pripadnost. Muslimani to razumijevaju kao dio Božijeg prava da razjasni istinu u svojoj konačnoj i posljednjoj objavljenoj knjizi. Ni muslimani također nisu oslobođeni od kritike i ispravljanja.

[9] Iako se muslimanima savjetuje da izbjegavaju hvaljenje i izdizanje jednog poslanika naspram drugog, Allah je nekim poslanicima dao značajniju ulogu od ostalih. Vidi naprimjer: 17:55, 2:253, 17:21.

stvo samim tim što je ljudsko biće, bez obzira na vjeru koju su on ili ona izabrali. Takvo poštovanje simbolizira način na koji Kur'an opisuje Allahovo stvaranje ljudskog bića u najljepšem obliku[10] i naredbu melecima (anđelima) da se poklone iz poštovanja prema Ademu[11]. Kur'an opisuje čovjeka kao Allahovog povjerenika na zemlji.[12] Allah je stvorio sve na Zemlji i Nebesima zarad ljudske vrste.[13] Svetost ljudskog života potvrđena je u Kur'anu: *I ne ubijajte nikoga koga je Allah zabranio ubiti, osim kad pravda zahtijeva...* (17:33). Kur'an potvrđuje Božiju objavu prijašnjim poslanicima da *...ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva – kao da je svim ljudima život sačuvao.* (5:32). Pored svetosti života, u Kur'anu čitamo: *Mi (Bog) smo doista darovali dostojanstvo potomstvu Ademovom...* (17:70). Vidljivo je da je ovaj ajet inkluzivan i da obuhvata sve ljude bez obzira na njihovu religiju ili čak njihovo vjerovanje u Boga. Odbacivanje vjerovanja u Boga zasigurno će imati posljedice na Budućem svijetu. Međutim, Božije je pravo da odredi ove posljedice. Takve buduće odluke ne utječu na poštovanje ljudskosti svake osobe na Ovome svijetu. Naposlijetku, čovjek je slobodan činilac, i kao takav svako je individualno odgovoran pred Bogom za svoje vjerovanje i moralne izbore. Osoba se može smatrati odgovornom u ovom životu jedino ako takav neki moralni izbor narušava prava pojedinca ili društva, kao što je

[10] Kur'an, 95:4.
[11] Ibid., 2:43.
[12] Ibid., 2:30.
[13] Ibid., 31:20.

činjenje zločina ili kao što su djela agresije. Drugim riječima, nijedno ljudsko biće nema pravo dehumanizirati ili kažnjavati drugo samo zbog toga što potonji slijedi različitu religiju ili uopće ne slijedi nikakvu religiju. Ova vrijednost podrazumijeva da su miran suživot među sljedbenicima svih religija i poštovanje njihove ljudskosti ne samo mogući već obavezni i naređeni u Kur'anu.

4. *Univerzalna pravda*: Arapski izraz za pravdu je *'adl*, što znači "biti u stanju ravnoteže (ekvilibrijuma), biti skladan (izbalansiran)."[14] Taj balans je inherentan u kozmičkom poretku i ekologiji kao što je inherentan u duhovnim i etičkim vrijednostima. Kur'an upozorava na narušavanje tog balansa[15]. U okvirima tog šireg konteksta možemo razmatrati koncept pravde na način njene povezanosti s ljudskim odnosima zasnovanima na primarnim izvorima islama. Ukratko, taj koncept ima slijedeće karakteristike:
   a) Pravda nije puka "politička korektnost" ili nešto što treba razvijati zarad čisto ovosvjetskih koristi. Za vjernika, to je Božanska naredba.[16]
   b) Pravda je u središtu poslaničkih učenja.[17]
   c) Pravda je univerzalni koncept koji se treba primjenjivati bez nepotizma, pa čak i prema "neprijatelju": *O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka, bio on bogat ili siromašan...* (4:134) *O vjernici, dužnosti prema Allahu izvršavajte, i pravedno svjedoči-*

[14] Hans Wehrov *Arapsko-engleski rječnik* (The Hans Wehr's *Arabic-English Dictionary*).
[15] Kur'an, op. cit. 55:5-9.
[16] Ibid., 7:28; 16:90.
[17] Ibid., 57:25.

te! Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite. (5:8)

Spomenuti koncept univerzalne pravde veže se za mir na najmanje dva načina:

- Nezamislivo je da se osigura pravi i trajni mir bez pravde. Ustvari, pravda ili pravedno postupanje preduslov je za mir.
- Oštetiti, progoniti bilo koju osobu ili boriti se protiv nje zbog njegovog/njenog vjerskog uvjerenja jedan je od najgorih oblika nepravde, koja je osuđena u primarnim izvorima islama.

5. *Univerzalno ljudsko bratstvo:* Obraćajući se cjelokupnom ljudskom rodu Kur'an kaže: *O ljudi, Mi (Allah) vas od jednog čovjeka i jedne žene (jednog para) stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji je najbogobojazniji (ili ko je Allaha najviše svjestan). Allah, uistinu, sve zna i nije Mu skriveno ništa* (49:13). Ovdje se mora napomenuti da se ovaj ajet ne obraća isključivo muslimanima, već počinje inkluzivnim pozivom "O ljudi" (ili O ljudski rode), pozivom koji obuhvata sve. On podsjeća ljudski rod da pripadaju jednoj porodici s istim parom roditelja, i raznolikom porodicom kakva može biti. Ovo je podsjetnik da su različitost u jedinstvu i jedinstvo u različitosti mogući. Čovječanstvo je poput buketa cvijeća u kojem je svaki cvijet lijep na svoj način, dočim je kombinacija svih cvjetova i bogata različitost njihovih boja mnogo ljepša. Ovo deklamativno očitovanje u Kur'anu o općem ljudskom bratstvu izuzetan je osnov za mir između svih i među svima.

6. *Prihvatanje pluraliteta u ljudskim društvima:* I premda ideja o pluralitetu može izgledati kao neki relativno novi koncept, ona nije strana onima koji poznaju Kur'an. Kur'an sasvim eksplicitno podsjeća sve na to – *da je Bog htio, On bi stvorio sav ljudski rod kao jedan narod* (5:48, 11:118). Isto tako, Kur'an kaže – *da je Bog htio, On bi učinio da svi ljudi budu vjernici* (10:99). Ovo znači da je prisiljavati ljude da vjeruju u Boga suprotstavljanje Njegovoj naredbi o slobodnoj volji, koja uključuje činjenicu da će neki odbaciti vjerovanje u Njega. Konačna nagrada ili kazna za prihvatanje ili odbacivanje vjerovanja u Boga odgađa se do Sudnjega dana. Ova vrijednost sugeriše da se bude nepristrasno i da se prihvataju ljudi onakvi kakvi jesu, kao ljudska bića koja imaju pravo da biraju, koja su odgovorna svome Stvoritelju. Prihvatanje pluraliteta ne znači prihvatanje mnoštva konačnih istina, niti to onemogućava dijeljenje nečije vjere s drugima pa čak i njihovog pozivanja u nju. Pluralitet znači mirnu koegzistenciju s onima koji imaju različita vjerovanja i ubjeđenja.
7. *Zabrana prisiljavanja u vjeri:* Dijeljenje ili propagiranje vjere nije isto što i prisiljavanje u religiji. Kur'an vjernicima stavlja u obavezu da prenose poruku islama ljudima s kojima žive i da budu svjedoci ljudskom rodu: *I tako smo Mi (Allah) od vas načinili (o muslimani) pravednu zajednicu da budete svjedoci (istine) protiv ostalih ljudi, i da Poslanik bude protiv vas svjedok…* (2:143). Da bi bili Allahovi svjedoci, to podrazumijeva i svjedočenje kroz dobra djela i dijeljenje onog za što neko vjeruje da je istina a što je korisno za cijeli ljudski rod. Neke zajednice koriste termin "konverzija" da označe potonji oblik ili formu svjedočenja. Kur'anski termin za takvo dijeljenje je *da'wah*, što znači, doslovce, pozivanje. Sam termin znači da pozvani ima puno pravo da prihvati ili odbije

taj poziv (ili pozivnicu). Prisiljavanje, prijetnje, podmićivanje, obmanjivanje, manipulacija i iskorištavanje ranjivosti pozvanog (kao što je glad ili bolest) nespojivi su s idejom “pozivanja”. Kur’an daje upute kako pozivati druge u islam. Pozivati treba na mudar i na najljubazniji način: *Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! Gospodar tvoj zna one koji su zalutali s puta Njegova, i On zna one koji su na Pravome putu* (16:125). U brojnim ajetima u Kur’anu prisiljavanje u religiju je zabranjeno: *U stvarima vjere nema prisiljavanja* (2:256), *A ti (o Poslaniče) poučavaj – tvoje je da poučavaš, ti ih ne možeš natjerati (da vjeruju). A onoga koji glavu okreće i neće da vjeruje, njega/nju će Allah najvećom mukom mučiti (na Budućem svijetu). Nama će se oni, zaista, vratiti, i pred Nama će, doista, račun polagati.* (88:21-26), kao i, *Da je tvoj Gospodar htio, na Zemlji bi doista svi bili vjernici. Ta, hoćeš li ti onda da nagoniš ljude da budu vjernici?* (10:99). Kur’an ne propisuje nikakvu kaznu za odbacivanje “poziva” za prihvatanje islama: *A ako glave okrenu (od prihvatanja Allahove poruke, onda znaj da) Mi tebe nismo ni poslali da budeš njihov čuvar. Tvoja dužnost je samo da obznaniš (poruku)* (42:48).

8. *Univerzalna Milost:* Suština islama i misije njegovog Poslanika sumirana je u slijedećem ajetu: *A Mi smo te (Muhammede) kao milost svim svjetovima poslali* (21:107). Kako bi otklonio bilo kakvu partikularizaciju ove milosti, poslanik Muhammed, a.s., objasnio je da milost nije biti milostiv prema nečijem drugu, već biti milostiv prema svima.[18] Također je objasnio: “Onaj koji nije milo-

[18] Bilježi At-Tabarani, citirano u Al-Ghazali, Muhammad, Khuluq Al-Muslim, Dar Al-Bayan, Kuwait, 1970, str. 254.

stiv prema drugima, ni prema njemu se neće postupiti milostivo."[19] Razumljivo je da muslimani nisu jedini stanovnici Zemlje. Otuda se naredba da se bude milostivo odnosi na sve. Ustvari, milost se upražnjava također i prema životinjama i ostalim Allahovim stvorenjima.[20] Logičan plod ovog milostivog odnosa jeste ljubav prema ljudskom rodu kao prema osobama i srodnim časnim stvorenjima Allahovim, ograđujući se pri tome od njihovih pogrešnih vjerovanja ili čak odbacivanja Allaha. Ova ljubav svoju najveću formu pronalazi u tome da im se želi dobro i uputa. Ovo ne znači ljubav prema njihovim prijestupima ili njihovom odbacivanju vjerovanja u Allaha. To je ljubav i želja za njihovom uputom i dobrobiti u ovom životu i na onom koji će doći.

9. *Univerzalna miroljubiva koegzistencija:* Osnovno pravilo koje rukovodi odnosima između muslimana i nemuslimana je ono koje se tiče mirne koegzistencije, pravde i samilosti. Slijedeća dva ajeta ključni su ajeti koji otjelovljuju to opće pravilo: *Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima (nemuslimanima) koji ne ratuju protiv vas zbog (vaše) vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone – jer Allah zaista, voli one koji su pravični – ali vam zabranjuje da prijateljujete s onima koji ratuju protiv vas zbog (vaše) vjere i koji vas iz zavičaja vašeg izgone i koji (drugima) pomažu da budete prognani. Oni (među vama) koji s njima prijateljuju sami sebi čine nepravdu.* (60:8-9). Ovi ajeti obavezuju muslimane da se prema onima s kojima koegzistiraju odnose pravično (*qist*) i dobročiniteljski (*birr*). Termin *birr* i njegove

[19] Sahih Al-Bukhari (preveo Muhammad Muhsin Khan), Maktabat Al Riyadh Al-Hadeethah, Riyadh, 1982, Vol. 8, hadis #42, str. 26-27.

[20] Vidi naprimjer: Ibid., Vol. 4, hadis #689, str. 456.

izvedenice isti su izrazi koji se koriste u Kur'anu i hadisu da se njima označi nečiji odnos s njegovim/njenim roditeljima. Takav odnos više je od ljubaznosti, budući da također podrazumijeva ljubav i poštovanje. Mnogi engleski prijevodi Kur'ana, kojima nedostaje bogatijeg značenja izvornog arapskog termina, prevode ovaj termin kao ljubaznost (kindness). Da bismo poboljšali ovaj prijevod, gore su dodati izrazi u zagradama (također ljubav i poštovanje). Termin *qist* preveden je kao "pravda". Pravda je, međutim, bliži prijevod drugom arapskom izrazu *'adl*. Dočim, *'adl* se odnosi na davanje drugome njegovih/njenih prava, ni manje ni više. Neki učenjaci smatraju da kur'anski termin *qist* znači ići korak dalje od pravednosti dajući drugima više nego što se očekuje.[21]

10. *Miroljubiv dijalog, posebice sa "Sljedbenicima Knjige":* Svih devet spomenutih principa odnose se na sve nemuslimane. Kur'an Sljedbenicima Knjige (židovima i kršćanima) daje jedan poseban status. Sami izraz kojim se označavaju razlikuje ih od drugih, poput Arapa idolopoklonika (98:1). To je pohvalno oslovljavanje jer prizanje da su njihove vjere, poput vjere muslimana, zasnovane na objavljenim knjigama ili svetim spisima. U svojim porodičnim i dijetalnim kodeksima, Kur'an

[21] Tumačeći 8. ajet 60. poglavlja Kur'ana Ibn Arebi objašnjava da miroljubivo postupanje prema nemuslimanima s kojima se živi u suživotu (koegzistenciji) prema terminu *qist* ne znači puku pravednost. Već, to znači da im treba dati nešto od svoga bogatstva kao sredstvo održavanja dobrih odnosa s njima. Ono što se podrazumijeva pod terminom *qist* nije pravda (*'adl*), jer pravda se zahtijeva u odnosu prema onima koji se bore protiv muslimana kao i prema onima koji se ne bore. (Citirano u: Abi Abdullah Al-Ansari Al-Qurtubi, Al-Jaami' Le-Ahkaam al-Qur'an (na arapskom), Daar Ihyaa' Al-Turath Al-Arabi, Beirut, 1966, str. 59.) Potonje stajalište Ibn Arebija u skladu je s kur'anskom naredbom: *Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite!* (5:8).

daje posebnu pažnju "Sljedbenicima Knjige". Naprimjer, musliman muškarac može oženiti vjernicu židovkinju ili kršćanku (5:5). Kur'an muslimane bodri da prakticiraju miroljubiv dijalog sa židovima i kršćanima: *Reci: "O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga Njemu ravnim ne smatramo i da jedni druge, pored Allaha, bogovima ne držimo!" Pa ako oni ne pristanu, vi recite: "Budite svjedoci da smo mi muslimani!"* (3:64). Može se zapaziti da "neodazivanje" na ovaj poziv nije predstavljeno kao neki kažnjivi prijestup na ovom svijetu, te da je posljedica odbijanja da se prosto posvjedoči pokornost muslimana Allahu. Još jedan ajet u Kur'anu podstiče na miroljubiv dijalog i poziva sve da rade na izgradnji zajedničkog tla između muslimana i Sljedbenika Knjige. Kur'an muslimane podučava: *I sa sljedbenicima Knjige raspravljajte na najljepši način, ali ne i s onima među njima koji su nepravedni – i recite: "Mi vjerujemo u ono što se objavljuje nama i u ono što je objavljeno vama, a naš Bog i vaš Bog jeste – jedan, i mi se Njemu pokoravamo"* (29:46). Muslimani, kršćani i židovi ne dijele samo vjerovanje u Boga i Božansku objavu, oni također dijele vjerovanje u ljudsku odgovornost, posljedice dobrih i loših djela, moralna učenja i druge vrijednosti kao što su ljubav, mir i pravda.

Možemo zaključiti da spomenutih deset vrijednosti i principa predstavljaju čvrst temelj za miroljubiv odnos i koegzistenciju sa svima, bez obzira na njihov religijski izbor. Može se zapaziti, dakako, da istinski i dugotrajni mir mora biti zaštićen i čuvan od onih koji ga pokušavaju uništiti. Istinski mir nužno ne znači potpuno odsustvo korištenja sile ili čak rata kao manjeg zla i krajnje opcije. Glavno pitanje je kada i kako? Ovo je fokus slijedećeg poglavlja ovog rada.

DŽIHAD NIJE "SVETI RAT"

Prethodna diskusija osigurava dovoljno dokaza da je normativni odnos između muslimana i nemuslimana odnos mira, pravde, milosti i uzajamnog poštovanja. Međutim, neki će upitati, kako se izgradnja i održavanje mira može uskladiti s konceptom "svetog rata"?

Kur'anski termin *džihad* uobičajeno je pogrešno prevođen kao "sveti rat". Kur'an je objavljen na arapskom jeziku, a ne na engleskom. Arapski ekvivalent za engleski izraz "sveti rat" glasi *harb muqaddasah*, izraz koji se nigdje ne može naći u Kur'anu ili pak u autentičnim izrekama Poslanika islama, a.s. Čak kada Kur'an govori o odbrambenom ratu, on ga nikada ne glorificira niti ga naziva "svetim"; pravilnije, rat se opisuje kao nešto što je samo po sebi mrsko (2:216-217). Dakako, kao krajnja opcija, može biti bolja nego ne učiniti ništa prilikom suočenja s agresijom ili ugnjetavanjem.

Nadalje, termin "sveti rat" leksički znači neku vrstu borbe u ime jedne vjere protiv druge ili drugih. Ne postoji ajet u Kur'anu koji odobrava borbu protiv bilo kog miroljubivog nemuslimana samo na osnovu toga što on/ona nije musliman. Kur'an zabranjuje prisiljavanje u vjeri (2:256) pa čak dozvoljava i jedan oblik međuvjerskog braka. Naprimjer, musliman muškarac može oženiti židovkinju ili kršćanku. (5:5).

Iz religijske perspektive može se dokazivati da je izraz "sveti rat" svojevrsna kontradikcija u izrazu, budući da nema

ništa "sveto" vezano za rat i njegove rezultate; krvoprolića, uništavanje i ljudsku patnju. On može u nekim okolnostima biti manje zlo, ali sam po sebi on ne može biti svet. Stoga, može biti korisno razmotriti značenje termina *džihad* i u njegovom doslovnom ili literarnom i u religijskom značenju.

Džihad je arapski izraz koji se izvodi iz glagolskog korijena *dž-h-d*, što doslovce znači nastojati ili ulagati napor. To je isti korijen iz kojeg se izvodi pravni termin *idžtihad*, koji se odnosi na vršenje ili ulaganje intelektualnog napora od strane učenjaka kako bi iznašli utemeljeno religijsko mišljenje o nekom novom pitanju ili problemu. Termin džihad i slični termini izvedeni iz istog korijena upotrebljavaju se u Kur'anu i Hadisu. Prije svega, koristi se u kontekstu molitve, činjenja dobrih djela i samopročišćenja; unutarnjeg džihada ili borbe protiv zlih sklonosti vlastite duše (Kur'an, 22:77-78; 29:4-7). Na drugom mjestu, koristi se u kontekstu društvenog džihada, ili težnje za istinom, pravdom i dobrobiti u nečijem odnosu s drugim ljudima. Primjeri ove upotrebe obuhvataju plaćanje milosrđa onima koji su potrebni (49:15) i nastojanja da se ubijede oni koji odbacuju Božiju poruku pozivajući se na argumente predstavljene u Kur'anu (25:52). Treće, koristi se u kontekstu bojnog polja, koje se često naziva dosta izričitije *qital*, a što označava borbu. Potonji oblik, borbeni džihad dozvoljen je u Kur'anu zarad legitimne samoodbrane prilikom suočavanja s neisprovociranom agresijom ili zarad otpora okrutnom ugnjetavanju na religijskim ili drugim osnovama. Ustvari, prvi ajeti u Kur'anu koji su dozvolili samoodbranu nisu objavljeni sve dok rana muslimanska zajednica nije pretrpjela više od trinaest godina patnje i agresije od strane idolopokloničkih Arapa. Iz načina izražavanja i korištenja riječi u ovim ajetima može se mnogo toga zaključiti: *Dopušta se odbrana onima koje dru-*

gi napadnu, zato što im se nasilje čini – a Allah ih je, doista, kadar pomoći – onima koji su ni krivi ni dužni iz zavičaja svoga prognani samo zato što su govorili: "Gospodar naš je Allah!" (22:39-40).

Ključni ajeti u Kur'anu koji se tiču opravdavanja pribjegavanja borbenom džihadu su slijedeći: *I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! – Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu. I napadajte takve gdje god ih sretnete i progonite ih odande odakle su oni vas prognali. A zlostavljanje je teže od ubijanja! I ne borite se protiv njih kod Časnoga hrama, dok vas oni tu ne napadnu. Ako vas napadnu, onda ih ubijajte! – neka takva bude kazna za nevjernike. A ako se prođu – pa, Allah zaista prašta i samilostan je. I borite se protiv njih sve dok mnogoboštva ne nestane i dok se Allahova vjera slobodno ispovijedati ne mogne. Pa ako se okane, onda neprijateljstvo prestaje, jedino protiv nasilnika ostaje. Sveti mjesec je za sveti mjesec, a i u svetinjama vrijedi odmazda: onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom i Allaha se bojte, i znajte da je Allah na strani onih koji se grijeha klone.* (2:190-194). Očigledno je iz ovih ključnih ajeta da su jedina dva opravdanja za borbenu vrstu džihada: da se zaustavi agresija i okrutno ugnjetavanje. Uvjet za prestajanje neprijateljstava nije prihvatanje islama, već zaustavljanje agresije i ugnjetavanja.

Poput spomenutih ajeta, postoji nekoliko ajeta u Kur'anu koji dozvoljavaju borbu. Ovi ajeti, međutim, kada se razumijevaju u njihovom tekstualnom i historijskom kontekstu, tiču se ratnih situacija i ne treba ih generalizirati. Opisi agresora i tlačitelja kao onih koji odbijaju vjeru ili ljudi idolopoklonika ne znači da se protiv njih treba boriti zbog toga što su nemuslimani. Historijski gledano, ovi agre-

sori jesu bili nemuslimani. Ustvari, Kur'an dozvoljava borbu i protiv muslimana ako su oni agresori, a ukoliko su druga sredstva i pokušaji uspostavljanja mira i pravde propali (49:8-9). Pitanje ili osnov dozvoljavanja borbe leži u prisustvu agresije, a ne u različitosti religijske pripadnosti.

Nema nijednog ajeta u Kur'anu koji kada se postavi u svoj odgovarajući tekstualni i historijski kontekst dozvoljava borbu protiv drugih na osnovama njihove vjerske, etničke ili nacionalne pripadnosti. Ukoliko bi se to učinilo, bila bi to kontradikcija ili proturječnost prema nekoliko ustanovljenih vrijednosti i principa o kojima smo raspravljali u prethodnim poglavljima. Borbeni džihad nije samo ograničen u smislu onog šta ga može a šta ne može opravdati, on je također striktno (zakonski) reguliran. Poslanik Muhammed, a.s., je podučavao kako se ponašati na bojnom polju. Kao "omraženom činu" ratu ne treba pribjegavati ukoliko postoje druga miroljubiva sredstva da se zaustavi agresija i ugnjetavanje. Namjere moraju biti čiste i nikakve sebične lične ili nacionalističke agende ne smiju biti pokretačka snaga. Mora postojati objava rata od strane legitimne vlasti nakon obavezne konsultacije. Niko od onih koji ne učestvuju u borbi ne smije biti povrijeđen. Svi se moraju suzdržati od pljačkanja i nepotrebnog uništavanja. Ratni zatvorenici i ranjenici moraju biti tretirani na human način.

Treba napomenuti da su u dugoj historiji muslimanskih naroda postojala vremena kada se takvih uvjeta i pravila pridržavalo, ali i drugih vremena kada su isti narušavani u različitoj mjeri. Također, bilo je pogrešnih tumačenja ovog koncepta od strane učenjaka, vjerovatno pod utjecajem, u najmanju ruku, okolnosti tog vremena u kojem su oni živjeli. Međutim, ostaje činjenica da islamska učenja ne treba da budu izvođena ili bazirana niti na onome što su neki musli-

mani činili u prošlosti, niti na onome što rade danas, ili bolje kazano, pogrešnim tumačenjem prošlosti ili sadašnjosti.

Ovaj rad neće biti potpun bez doticanja nekih uobičajenih pogrešno shvaćenih i često pogrešno protumačenih citata iz Kur'ana. Ovim ćemo se pozabaviti u narednom poglavlju.

UOBIČAJENA PITANJA I PRIMJEDBE

Pitanje 1.

Kako objašnjavate ajete u Kur'anu koji podstiču na ubijanje nemuslimana gdje god da se nađu (9:5) i drugih koji dozvoljavaju borbu protiv židova, kršćana i drugih susjeda nemuslimana (9:29, 123)?

Odgovor:

a) Na početku da kažemo, ajet 9:5 nema nikakve veze sa Sljedbenicima Knjige (židovima i kršćanima) koji se razlikuju od drugih nemuslimana. Kur'anski tekst (98:1) pravi jasnu distinkciju između Sljedbenika Knjige "Ehlul-Kitab" i idolopoklonika "el-mušrikun", termina koji se koristi u ajetu 9:5. Nadalje, svi ovi i slični ajeti ponekad su bili pogrešno tumačeni i uzimani izvan njihovog tekstualnog i historijskog konteksta. Uzimani su izvan njihovog tekstualnog konteksta zanemarujući ajete prije i poslije citiranih, te također ignorirajući druge ajete u Kur'anu koji se odnose na ista pitanja i na taj način osvjetljavaju njihova istinska značenja. Također su uzimani izvan njihovog historijskog konteksta koji bi mogao objasniti zašto su bili objavljeni i kako treba da budu primijenjeni. Svi ovi ajeti, bez izuzetka, ukoliko se prouče pažljivo, upućuju na agresiju i ugnjetavanje po-

činjene protiv muslimana u vrijeme Poslanika, a.s., bilo da se radilo o Arapima idolopokonicima, nekim židovskim plemenima u Medini ili nekim kršćanima. Većina se, dakako, odnosi na mekanske i druge idolopokloničke arapske napadače ili agresore. Neki od muslimanskih neprijatelja su mučili, a u nekim slučajevima i ubijali muslimane zbog njihove vjere. Kao primjer možemo navesti ubistvo Sumejje i njenog muža Jasira. Neki su ubili hafize Kur'ana, koji su jednostavno propovijedali njegovu poruku o Allahovoj jednoći na miran način. Neki od njih (neprijatelja) ubili su izaslanike poslane od strane Poslanika, a.s., što je u današnjem međunarodnom pravu jednako ubistvu ambasadora druge zemlje, a što se smatra činom rata. Neki od njih okupili su vojsku, poput kršćana u Tebuku, s ciljem da napadnu muslimane. Neki su pisali pisma svojim lokalnim upraviteljima da odu i ubiju poslanika Muhammeda, a.s., ukoliko se on ne odrekne svoje tvrdnje da je poslanik, kao što je bio slučaj s perzijskim carem. Neki su iznevjerili mirovne ugovore i ubili nesumnjivo miroljubive ljude, bez ikakve provokacije, suprotno sporazumu, kao što je bilo kršenje Ugovora s Hudejbije od strane Mekkelija. Ovdje problem nije bila vjera, već nepravda, ugnjetavanje i agresija.

b) Postoje mnogi ajeti u Kur'anu koji tvrde da oni koji koegzistiraju pravedno i miroljubivo s muslimanima stječu pravo na pravdu, suosjećanje i poštovanje, bez obzira na njihovu vjeru (60:8-9), sve dok su miroljubivi prema muslimanima.

c) Ukoliko bi bilo istina da Kur'an naređuje da treba ubijati bilo kojeg nemuslimana zbog njegove vjere, čime bi se onda objasnila činjenica da vjerske manjine tokom 1400

godina muslimanske historije ne samo da su preživjele već su napredovale i pronašle slobodu prakticiranja svojih vjera pod muslimanskom vlašću? Naravno, muslimani kao ljudi nisu savršeni, dakako da je bilo vremena kada su imali dovoljno moći i vlasti da eliminiraju gotovo sve nemuslimane pod svojom vlašću. Historijski spisi pokazuju da oni nisu zloupotrebljavali ovu moć u pogledu ove stvari. Obuzdanost koju su muslimani u ovome pokazali prije svega bila je rezultat utjecaja kur'anskih naredbi protiv prisile u vjeri.

d) Kur'an dozvoljava muškarcu muslimanu da se oženi kršćankom ili židovkinjom. Ukoliko je istina da Kur'an zahtijeva ubijanje nemuslimana, kako onda on može dozvoliti muslimanu muškarcu da se oženi takvom ženom? Brak je najprisnija ljudska veza ili odnos i opisan je u Kur'anu kao odnos koji karakterišu mir, ljubav i suosjećajnost (Vidi: Kur'an, 30:21), a ne ubistvo zbog teoloških razlikovanja.

Pitanje 2.

Da li je islam imperijalistički? Postoje li ajeti u Kur'anu koji kažu da je islam vjera istine te da zbog toga mora ovladati svim drugim religijama? (9:33, 48:28 i 61:9)

Odgovor:

a) Istinski islam prakticiran prema njegovim originalnim izvorima, Kur'anu i Sunnetu, nije uopće imperijalistički. Možda su neki muslimanski vladari tokom historije zastranili od njegovih učenja do ove ili one mjere. Njihova se djela, međutim, ne mogu izjednačavati s normativ-

nim islamom. Neki pravnici su čak davali mišljenja koja su izgledala kao da opravdavaju ova djelovanja. Moguće je da su takve interpretacije bile pod utjecajem tog nekog svijeta u kojem su oni živjeli, a koji je uveliko različit od našega današnjega. Nijedan od ovih učenjaka za svoja tumačenja nije tvrdio da su nepogrješiva ili konačna. Ipak, da li su takva tumačenja bila validna za njihovo vrijeme i specifične okolnosti ili da li su bila suprotna ukupnom slovu i duhu islama? Ostaje činjenica da tumačenje primarnih izvora islama predstavlja pregnuće koje nije zamrznuto u vremenu. Historijski gledano, oni koji su prihvatali takve argumente možda su pogriješili u razumijevanju nekih dijelova Kur'ana. Možda su pogrešno shvatili kako se ovi dijelovi uklapaju u kompletnu sliku učenja Kur'ana, učenja o odnosima između muslimana i drugih.

b) Historija svjedoči da se islam širio mnogo brže tokom perioda mira nego rata. Čak i tokom perioda kada muslimani nisu "prevladavali", ekonomski, društveno, vojno ili politički, islam se nastavio širiti. Isti fenomen možemo vidjeti u našem današnjem vremenu, vremenu velike patnje i progona muslimana u mnogim dijelovima svijeta. Čak i neki od onih koji su napadali islam i muslimane i koji su počinili strašne pokolje nad muslimanima, kao što su Mongoli i križari, naposlijetku su sami prihvatili islam. Prilično je interesantno vidjeti da osvajač prima vjeru osvojenog, umjesto da se desi obrnuto. Jasne historijske i geografske činjenice pokazuju da se islam više širio miroljubivim sredstvima nego silom. Kada se danas posmatra karta muslimanskog svijeta, vidi se da veliki dio muslimana živi u zemljama gdje nije bilo nikakve borbe, pa čak ni one odrbambene. Kao primjer navodimo Indoneziju, koja ima gotovo

238 miliona stanovnika, od čega su više od 210 miliona muslimani. Thomas Arnold, bivši kršćanski misionar u Indiji, u svojoj poznatoj knjizi Propovijedanje islama, spominje da iako je bilo određenih perioda kada su muslimanski vladari skretali s ovog puta tolerancije, to je bio nedostatak vladara i ne može se pripisati učenjima islama. On zaključuje kako su dva glavna razloga za širenje islama širom svijeta bili trgovci i sufije (mistici), dvije grupe ljudi koji su izlazili vani radeći s ljudima i blago pozivajući druge na Allahov put.[22]

c) Ukoliko bi bilo istinito da islam dozvoljava korištenje sile da se ljudi preobrate, onda se postavlja pitanje kako su vjerske manjine mogle napredovati u regionima pod muslimanskom vlašću? Također, vrijedi upitati zašto su Kur'an i Sunnet eksplicitno zapovijedili propise i prava za zaštitu nemuslimanskih manjina koje žive pod vlašću islama ukoliko druge religije treba ukinuti kako bi islam mogao "preovladati". Poslanik, a.s., je čak kazao da ako musliman povrijedi zimmiju ili osobu pod ugovorom, tj. nemuslimana koji živi pod vlašću islama, ili mu učini bilo kakvu nepravdu, na Sudnjemu danu Poslanik, a.s., će se zagovarati u ime nemuslimana protiv muslimana. Koji je smisao ovih propisa i savjeta ako ti ljudi moraju prihvatiti islam ili biti ubijeni? Zašto Kur'an više puta govori o miroljubivom dijalogu s nemuslimanima (npr. 29:46), ako oni, prije svega, moraju biti ubijeni. Ako doista islam insistira na korištenju sile zbog preobraćenja, zašto se onda ljudi, kada više nisu bili pod muslimanskom vladavinom, nisu vratili svojim prijašnjim vjerama?

[22] Arnold, Thomas W, Preaching of Islam, London, 1935.

d) Istina je da tri ajeta u Kur'anu (9:33, 48:28 i 61:9) kazuju da je Allah svog Poslanika (Muhammeda) poslao s porukom upute i vjerom istine, kako bi ona mogla "preovladati" nad svim vjerama. Šta ovo "preovladati" znači u ovom kontekstu? Moramo li svoje razumijevanje ovoga svijeta ograničiti na uski kontekst vojne ili političke moći? Postojale su mnogo tiranske imperije tokom historije koje su preovladavale ekonomski, politički ili vojno u određenom vremenskom periodu. Njihova dominacija bila je nestalna. Ovo je veoma površan i privremeni oblik preovladavanja. Pravo ili istinsko preovladavanje je preovladavanje istine i vjerovanja u Jednog Istinskog Boga i svega što to vjerovanje podrazumijeva. Ustvari, jedno bolje razumijevanje izvornog kur'anskog arapskog termina *liyuzhirahu* glasi "da ga proglasi" bolje nego "da učini da prevlada". Ovaj prijevod prihvatio je Abdullah Yusuf Ali.

Pitanje 3.

Zar Kur'an ne kaže da muslimani nikada ne treba da uzimaju židove i kršćane za prijatelje?

Odgovor:

a) Prije svega ovdje se radi o neispravnom prijevodu. Kur'an ne govori muslimanima da ne uzimaju židove i kršćane za prijatelje. Riječ koja se koristi u Kur'anu jeste *awliyaa'*, koja označava vladare ili zaštitinike a ne puke prijatelje. Ako pogledamo u ajete koji tretiraju ovu naredbu, primjetit ćemo da se uvijek odnose na negativne situacije. Naprimjer, u ajetu 5:57-58, kontekst se odnosi na one koji su ismijavali muslimane kada bi oni pozi-

vali na molitvu. Da li bi ijedna razborita osoba iz bilo koje vjere uzela za svog branitelja ili zaštitnika onog ko ga ismijava na ovakav način? Nije prikladno ove ajete promatrati izolirano, budući da postoje mnogi ajeti koji naučavaju kako treba razvijati miroljubive odnose s nemuslimanima.

b) Vraćamo se pitanju braka, koji je mnogo intimnija stvar, supružnički odnos ili prijateljstvo? Prema Kur'anu (5:5) musliman se može oženiti židovkinjom ili kršćankom. Kao prema supruzi njen muslimanski muž ima obaveze. Kao što se jasno ukazuje u ajetu 30:32, on s njom treba živjeti u miru i odnositi se prema njoj s ljubavlju i suosjećanjem. Ima li ikakvog smisla da nekom muslimanu bude dozvoljeno da se oženi nekom nemuslimankom ali da mu ne bude dozvoljeno da s njom prijateljuje?

Pitanje 4.

Zašto Kur'an židove i kršćane naziva kuffar ili nevjernici? Kakva je to vrsta poštovanja i tolerancije?

Odgovor:

a) Ponovno, ovdje je u pitanju velika greška u prijevodu, kakvu ponekad čine i muslimani, također. Ukoliko pogledate u engleski rječnik, riječ nevjernik označava nekog ko nema vjere ili ne vjeruje u Boga. Da li Kur'an govori da židovi i kršćani ne vjeruju u Boga (Allaha)? Ajet 29:46 kaže da je Bog kršćana, židova i muslimana jedan i isti. U ovom slučaju riječ nevjernik netačan je prijevod riječi kafir.

b) Termin kafir ukoliko se odnosi na osobu ili kufr ako se odnosi na čin, koristi se u Kur'anu u različitim kontek-

stima i značenjima. Zbog ovoga se ustručavam u prijevodima čak i koristiti termine kao što su "nevjernik" (u verzijama "non-believer" ili "disbeliever"), jer iz ovih engleskih izraza nije jasno šta je objekt nevjerovanja: Bog, određeni poslanik ili nešto drugo? Preferiram termin "nemusliman", jer se on odnosi na različite kategorije kufra, bilo da se radi o svjesnom odbacivanju poruke islama (disbelief) ili da je neko nemusliman zbog nedostatka svijesti o autentičnoj poruci islama (unbelief). Slijede primjeri različite kontekstualne upotrebe termina *kufr* u Kur'anu:

- Kufr se nekada koristi u pozitivnom značenju. Dobar vjernik također može biti kafir. Kako? Kur'an kaže: *Femen jekfur bi-t-taguti ve ju'min billahi*, što znači *A onaj ko odbaci taguta (lažne bogove) i vjeruje u Allaha* (2:56). Svako onaj ko vjeruje u jednu stvar na neki način je kafir (odbacivač) njene suprotnosti.
- Kufr se može koristiti u neutralnom/benignom značenju, jer izvorno značenje termina kufr u arapskom jeziku znači prekriti. Tako i poljoprivrednik koji stavlja sjeme u zemlju i prekriva ga obavlja *kufr* i stoga je "kafir" (vidi Kur'an, 57:20). U duhovnom smislu, namjerno zastranjivanje od istine i autentičnog puta Poslanika neka je vrsta "skrivanja" istine.
- Riječ kufr može se također primijeniti i na muslimana kada radi nešto pogrješno, ali ne nužno nešto što će nju ili njega staviti izvan stanja vjerovanja u islam. Naprimjer, musliman koji je u stanju otići na hadždž, ali ne ode bez poricanja potrebe da ide čini djelo kufra, (prema ajetu) u smislu nezahvalnosti Allahu (3:96-97).

- Kufr se u Kur'anu koristi kao suprotnost terminu šukr, što znači biti zahvalan (npr. 31:12).
- Kafir se u Kur'anu koristi ne samo da označi židove i kršćane već također i one koji odbacuju poslanike i poriču postojanje Boga. Koristi se kada se spominje narod Nuha (Noah) i narod Ibrahima (Abrahama). Također se koristi kada se spominju oni koji su poricali poslanstvo i generalno negirali postojanje Allaha, što očigledno nije slučaj s kršćanima i Židovima.
- Može se koristiti na jedan znatno ozbiljniji način, ali s različitim značenjima. Može značiti odbacivanje islama. Opisuje onog ko zna istinu, ali je odbacuje zbog prkosa i ponosa. To je neko ko zna istinu u svom srcu i namjerno je odbacuje. Međutim, mi ovo ne možemo ispitati. Poslanik, a.s., je muslimanima dao jasne instrukcije, nakon jednog incidenta kada su ljudi pomislili da znaju zašto je neko posvjedočio vjeru u islam. On ih je upitao jesu li oni otvorili njegovo srce, tj. znaju li da je ono što je u njegovom srcu iskreno. U konačnici to moramo ostaviti Allahu, samo Allahu, Koji poznaje iskrenost prihvatanja određene osobe. Allah je sveznajući i On je jedini Sudija koji će nam suditi.

Pitanje 5.

Zašto Kur'an odobravajuće govori o progonu židova Medine? Zar to ne ukazuje na elemente antisemitizma ili antižidovstva? Zašto Kur'an opisuje židove i idolopoklonike kao najviše neprijateljski nastrojene vjernicima (5:82-86)? Nije li to potvrđeno Poslanikovim "masakrom i progonom" nad židovima Medine?

Odgovor:

a) Kako poslanik Muhammed, a.s., može biti antižidovski nastrojen kada Kur'an poimenice spominje Musaa, a.s., (Mojsija) i druge israilićanske poslanike riječima velike hvale? Kur'an opisuje originalnu Toru koja je objavljena Musau, a.s., kao knjigu koja daje svjetlo i uputu, a Kur'an zahtijeva poštovanje za prava svih miroljubivih ljudi s kojima se živi, uključujući židove. Kritika u Kur'anu ne tiče se judaizma ili kršćanstva. U Kur'anu je kritika usmjerena na iskrivljavanje i ružna djela koja su počinili neki kršćani, židovi kao i neki muslimani. Kur'an ne kritizira istinsku i čistu poruku koju je Allah objavio Musau, a.s., i Isau, a.s. (Isusu). Isto kao što i u biblijskom tekstu ima kriticizma vjernika, bilo da se radi o sljedbenicima Mojsija ili Isusa, Kur'an također navodi ružna djela muslimana i drugih grupa. Nadalje, kriticizam nema za svrhu puki kriticizam, već upozorenje muslimanima posebice da u budućnosti ne ponavljaju neke greške.

b) Ono što je jasno, historijski, u vezi s postupanjem poslanika Muhammeda sa židovskim plemenima u Medini i oko nje, jeste da je on, čim je preselio u Medinu, uspostavio Medinski ustav ili "Sahifu". Kao što opisuje dr. Hamidullah, to je bio prvi multikulturalni, multireligijski ustav u svijetu. Dao je svakome jednaka prava, uključujući i židove. Dodijelio je pravnu autonomiju i pravo na slobodno prakticiranje svačije vlastite religije, ali je zahtijevao i predanost na odbrani grada Medine od izvanjske agresije. Niko ne može optužiti Poslanika, a.s., da je prekršio ovaj ugovor. Čak i nemuslimanski učenjaci, kao što je Mongomery Watt, nikad ne spominju da je Poslanik, a.s., prekršio svoje sporazume. Ustvari, druge stranke su počinile djela koja su bila suprotna sporazu-

mu u više navrata. Kakva god kazna da je bila primijenjena, bila je primijenjena tek na specifičnu grupu ljudi koji su počinili prekršaj, a ne na sve. Da su kažnjeni svi, moglo bi se sumnjati na grupnu predrasudu, kao što je antisemitizam, međutim, kažnjeno je samo pleme koje je počinilo prekršaj. Nadalje, kazna je uvijek bila proprocionalna prijestupu koji je bio počinjen. Otkrivanje neke muslimanke drugačije se tretira od udruživanja i urote da se ubije Poslanik, a.s., i s takvim djelima se na različit način postupalo. Konačna izdaja desila se tokom Bitke na Hendeku, kada je grupa židova iz Medine kontaktirala neprijatelja, jednostrano odbacivši Medinski ustav i pomogla neprijatelju tokom rata protiv Poslanika, a.s. i grada-države Medine. U modernim vremenima ovakvi postupci se nazivaju veleizdaja u vrijeme rata. Govoreći o ovom incidentu mnogi kažu da je Poslanik, a.s., izmasakrirao pleme Benu Kurejza, ali ovo je iskrivljavanje historijskih činjenica. Ustvari, presuda nije bila donijeta od strane Poslanika, a.s. Ljudi iz plemena Benu Kurejza odabrali su svog vlastitog arbitra i bivšeg saveznika, čovjeka koji se zvao Sa'ad, koji je odredio njihovu kaznu prema zakonu Tore, koji specifizira ubijanje ljudi zbog izdaje. Poslanik, a.s., jednostavno se složio s njegovom presudom, međutim, to prije svega nije bila presuda Poslanika, a.s. Jedan naučni članak W.N. Arafata propituje preuveličanu procjenu broja muškaraca sposobnih za borbu koji su kažnjeni, a koji se nalazi i u nekim biografijama o Poslanikovom životu poput Ibn Ishakove. Njegova argumentacija je interesantna i veoma dobro istražena.[23]

[23] Arafat, W.N., "New Light on the Story of Banu Quraiza and the Jews of Madinah", *Journal of Royal Asiatic Society of Britain and Ireland*, 1976, str. 100-107. Rad je dostupan na: www.haqq.com/au/~salam/misc/qurayza.html.

c) Glavno pitanje jeste da li ajet 5:82-86 govori o svim židovima u svim vremenima ili o onima koji su bili neprijateljski nastrojeni prema muslimanima i koji su ih izdali suprotno njihovom sporazumu. Imajući oboje na umu, i tekstualni i historijski kontekst, ajet se odnosi samo na one koji su inicirali neprijateljstvo, pa čak i izravnu agresiju protiv muslimana ili na one koji prihvate ovakvo ponašanje, a ne na cjelokupnu vjersku skupinu.

ZAKLJUČAK

Mi zasigurno živimo u svijetu u kojem pojedinci, grupe i vlade čine različite oblike nasilja i terora. Takvo se nasilje čini u ime ideologije, skučenih shvatanja nacionalizma i religije. Odgovor na nasilje još većim i razarajućim nasiljem taj krug zla povećava i ojačava. Ogromni resursi posvećeni su borbi protiv nasilja, uobičajeno jednakim ili čak gorim nasilnim sredstvima. Malo je pažnje usmjereno na pronalaženje korijenskih uzroka nasilja, kao što su ogromna nepravda i dehumanizacija drugih. Samo mali dio ovih resursa uz osjećaj časti, pravde i ljudske jednakosti djelovao bi na veći dio nasilja na jedan mnogo konstruktivniji način. I budući da su religije bile zloupotrijebljene da se opravda bezobzirno i neophodno nasilje, one mogu također biti konstruktivno pozvane da budu brana valu nasilja. U tom poduhvatu ogromnu pomoć posebice mogu pružiti zajedničke vrijednosti objavljenih religija. Obaveza je vjerskog klera i religijskih učenjaka da razjasne ove vrijednosti i preispitaju pogrešna tumačenja svetih spisa ne samo pred drugima već također i pred svojim vlastitim vjerskim zajednicama. Unutarvjerski dijalog potreban je koliko i međuvjerski dijalog. Nadam se da će ovaj skromni doprinos biti jedan korak ka tom smjeru.